

APIE KAPITALIZMO VYSTYMOŠI LIETUVOS ŽEMĖS ŪKYJE KELIUS

J. MAIMINAS

1861 m. reforma Rusijoje buvo baudžiavininkų vykdoma buržuazinė reforma. Ji smarkiai pastūmėjo kapitalizmo plėtojimąsi Rusijoje, pirmiausia, žemės ūkyje. Tačiau baudžiavininkiškas reformos pobūdis sąlygojo tolesnio žemės ūkio vystymosi kryptį ir pobūdį. Rusijoje vyravo vad. prūsiškasis (dvarininkiškas) kapitalizmo vystymosi žemės ūkyje kelias, kuris „būdingas tuo, kad viduramžiški žemėvaldos santykiai nėra likviduojami iš karto, bet pamažu prisitaiko prie kapitalizmo, kuris dėl to ilgam išlaiko pusiau feodalinius bruožus“¹. Bet kai kuriuose rajonuose, ypač Rusijos pietuose, susidarė palankios sąlygos sparčiau, laisviau vystytis kapitalizmui žemės ūkyje; ten labiau reišėsi kai kurie esminiai vad. amerikinio (valstietiškojo) kelio bruožai. Šis kelias skiriasi, pirmiausia, tuo, kad kapitalistinei evoliucijai vadovauja ne ponas-žemvaldys, o laisvasis valstietis-fermeris. V. Leninas rašė, jog „kuo laisvesnė yra valstietija, kuo mažiau spaudžia ją baudžiavos liekanos... , pagaliau, kuo geriau, aplamai ir ištiesai imant, valstietija yra aprūpinta žeme, tuo didesnis yra valstietijos susiskaidymas, tuo sparčiau vyksta kaimo verslovininkų-fermerių klasės susidarymas“².

V. Leninas yra nurodęs, kad abu šie kapitalistinio vystymosi keliai Rusijoje visiškai aiškiai išryškėjo po 1861 m., jog jie kovojo tarpusavyje. Todėl iškyla klausimas, kaip šie keliai pasireiškė, kapitalizmui vystantis Lietuvos žemės ūkyje. Ši problema svarbi ne vien liaudies ūkio istorijai, bet ir kitoms istorijos šakoms, kadangi, ją išsprendus, galima geriau išnagrinėti klasių kovą Lietuvos kaime XIX a. pabaigoje—XX a. pradžioje, o tam tikra prasme — ir lietuvių buržuazijos valdymo metais. Šiame straipsnyje mėginama vien nubrėžti kai kurias minėtos problemos sprendimo gaires, tuo tarpu pati problema dar reikalinga gilesnių istorinių studijų.

V. Lenino nurodytos sąlygos, spartinusios kapitalizmo evoliuciją žemės ūkyje, iš dalies buvo būdingos ir lietuviškosioms gubernijoms.

Kaip žinoma, Lietuvoje, 1863 m. valstiečių sukilimo veikiamą, caro valdžia buvo priversta padidinti valstiečių skirtines žemes (ypač palyginti

¹ V. I. Leninas. Raštai, 15 t., 119 psl.

² Ten pat, 119—120 psl.

su pirmuoju reformos variantu), sumažinti išperkamuosius mokesčius, likviduoti vad. laikinųjų prievolių santykius.

Devintojo dešimtmečio pabaigoje Kauno gubernijos valstiečiai valdė 19,1, o Vilniaus — 15,6% žemės daugiau negu naudojo reformos išvarkarėse³.

Išperkamuųjų mokesčių sumažinimą rodo tai, kad iki 1863 m. valstiečiai turėjo mokėti už dešimtinę žemės Vilniaus ir Kauno gubernijose nuo 1,65 iki 3,00—4,75 rb, o po 1863 m. Vilniaus gubernijoje vidutiniškai 0,74, Kauno — 1,45 rb.

Lietuvoje taip pat nebuvo bendruomeninio žemės valdymo. Be to, istoriškai susidariusių ypatybių, palankių kapitalizmui vystytis, būta Užnemunėje. Teigiamai veikė kapitalizmo plėtojimąsi organiškai Lietuvos ekonomikos ryšiai su plačiąja visos Rusijos rinka; šiuo pagrindu Lietuvoje XIX a. pabaigoje susikūrė stambios metalo apdirbimo ir odos pramonės įmonės. Didelę reikšmę turėjo ir geležinkelių tiesimas.

Kauno ir Vilniaus gubernijose ekonomiškai tebevyravo dvarininkų ūkis. Didesnė dvarininkų dalis gana greitai pertvarkė savo ūkį kapitalistiniais pagrindais. V. Leninas priskyrė lietuviškąsias gubernijas toms, kuriose devintojo dešimtmečio viduryje vyravo ne atodirbinė, bet kapitalistinė sistema žemvaldžių ūkiuose⁴.

Tai ryškiai matyti, pvz., iš XIX a. pabaigoje K. Gukovskio sudarytų Kauno gubernijos apskričių aprašymų. Antai Panevėžio apskrityje, pasak jo, žemės ūkio darbus dvaruose „atlieka kumečiai ir pusberniai — metams samdyti, nuolat gyveną su savo šeimomis pas dvarininką; bimbalai, arba ordinarininkai, ir padieniai“⁵. Tai — jau kapitalistinė sistema, kuriai būdinga samdyti darbininkus (metinius, termininius, padienius ir kt.), dirbančius žemę savininko inventoriumi (o ne aplinkinių valstiečių inventoriumi kaip atodirbių atveju). K. Gukovskis pažymi, kad didžiojoje dalyje dvarų įdiegta daugialaukė sėjomaina, naudojamos patobulintos žemės ūkio mašinos, dirbtinės trąšos ir pan.

XX a. pradžioje A. Kaufmanas, aprašydamas 55 Kauno ir Vilniaus gubernijų dvarus, nurodė, jog dvaruose vyravo intensyvus ūkininkavimas (nors ketvirtadalyje būta ir trilaukio)⁶. A. Kaufmano pateiktais 1883—1890 m. duomenimis, žemvaldžių ir valstiečių ūkių derlingumo skirtumas Kauno, Vilniaus ir Gardino gubernijų grupėje, kaip ir visoje Rusijoje, buvo nežymus: rugių derlingumas žemvaldžių ūkiuose buvo 18,2%, žieminių kviečių — 15,1, vasarinių kviečių — 12,3 ir avižų — 15,7% didesnis⁷. Tai rodo visgi lėtą kapitalistinio dvarų ūkio techninį progresą.

³ L. Bičkauskas-Gentvila. 1863 metų sukilimas Lietuvoje, V., 1958, 320 psl. Oficialiais duomenimis, valstiečių žemėnauda po reformos Kauno gubernijoje išaugo 44,7, Vilniaus — 42,4%.

⁴ V. I. Leninas. Raštai, 3 t., 162 psl.

⁵ K. Гуковский. Поневежский уезд, Ковна, 1898, стр. 48.

⁶ Аграрный вопрос (изд. П. Долгорукова и И. Петрункевича), т. II, М., 1907, стр. 442—628.

⁷ Ten pat, 593 psl.

Šia prasme nuo jų nedaug teatsilikdavo stambūs buožių ūkiai. Juose palyginti greitai augo kapitalistinė gamyba, vis labiau buvo naudojamas samdomasis darbas; prie savo skirtinės žemės buožės pripirkdavo bei nuomodavosi nemažus žemės sklypus.

Nuo 1877 iki 1905 m. valstiečių privačios žemės plotas, t. y. jų pirktos, o ne skirtinės, Kauno ir Vilniaus gubernijoje padidėjo 3,5 karto (107,9—374,2 tūkst. deš.), tuo tarpu Europos Rusijoje iš viso — 2,21 karto. Jis būtų padidėjęs žymiai daugiau, jei ne caro valdžios varžymai pirkti žemę lietuviams⁸. Ši žemė buvo sukoncentruota buožių rankose: 1877 m. vidutinis vieno pirkusio valstiečių ūkio pirktos žemės plotas sudarė 28,4, o 1905 m. — jau 34,2 deš.⁹ Taigi, ir lietuviškosiose gubernijose greitai augo „žemėvaldos beluomiškumas...“, iš valstiečių vis daugiau ir daugiau išsiskiria tokie socialiniai elementai, kurie virsta privatiniais žemės savininkais“¹⁰. Kaip tik jie supirkdavo lemiamą dvarininkų parduodamų žemių dalį (Vilniaus gubernijoje — beveik 70, Kauno — daugiau kaip 86% šių žemių)¹¹.

Prekiniai-piniginiai santykiai vis giliau skverbėsi į Lietuvos kaimą. Į XIX a. pabaigą jie apėmė visas svarbiausias tiek stambaus kapitalistinio dvarininkų ir buožių, tiek ir pusiauproletariško vargingųjų valstiečių ūkio, kaimo proletariato gyvenimo puses. Tai gerai iliustruoja Rusijos geografijos draugijos šiaurės-vakarų skyriaus medžiaga, esanti VVU Mokslinės bibliotekos rankraštyne. Šios draugijos sudarytos anketos pagrindu 1872 m. buvo aprašytas įvairių Kauno bei Vilniaus ir kitų gubernijų valsčių žemės ūkis, o kiekviename valsčiuje — trys valstiečių ūkiai: „pasiturintis“ (buožiško tipo), vidutinis ir vargingas. Aprašymo medžiaga rodo, kad jau tuo metu buožės turėjo sudėtingesnę žemės ūkio inventorių — kartais net arklines kuliamašias, — parduodavo iki pusės ir daugiau grūdų derliaus, $\frac{3}{4}$ linų, gaudavo nemažas pajamas iš pieno ūkio (Vakarų Lietuvoje — iš arklininkystės); didelės buvo pinigų išlaidos inventoriui pirkti ir remontuoti, žemės nuomai, darbininkams samdyti, drabužiams ir pan. Kita vertus, kaimo varguomenė neišsiversdavo iš savo žemės sklypų ir parsisamdydavo dvarininkams ir buožėms, vertėsi įvairiais verslais, eidavo į statybos ir pan. darbus¹².

Į XIX a. pabaigą dėl kapitalistinio žemės ūkio intensifikavimo ir kai kurių kitų veiksnių (agrarinė krizė, diferenciniai geležinkelio tarifai ir kt.) lietuviškosiose gubernijose pradėjo kurtis naujos prekinės žemdirbystės šakos: gyvulininkystė, línininkystė ir kt. Pvz., Suvalkų gubernijoje per 1870—1899 m. 100 deš. ariamos žemės tenkantis stambiuųjų raguočių skaičius išaugo 38,5, kiaulių — 26,9, arklių — 32,2%; šie gyvuliai buvo sukon-

⁸ Lietuvos valstiečiai XIX a., V., 1957, 215 psl.

⁹ Статистика землевладения 1905 г., СПб., 1907, табл. I, II, IV.

¹⁰ V. I. Lenin. Raštai, 15 t., 58—59 psl.

¹¹ Lietuvos TSR istorija, V., 1958, 182 psl.

¹² VVU MB rankraštynas. Rusijos geografijos draugijos fondas, 62 t. ir kt. Labai įdomios medžiagos, vaizduojančios kapitalistinio ūkininkavimo, naujų žemės dirbimo būdų, „geležies“ skverbimąsi į Lietuvos kaimą XIX a. antrojoje pusėje, yra M. Katkaus „Balanos gadinė“, S. Matulaičio „Atsiminimuose“ ir kt. panašiuose veikaluose.

centruoti stambiuose kapitalistinio tipo ūkiuose (1899 m. 22,3% valstiečių ūkių iš viso neturėjo arklių, o 13,4% — karvių)¹³. Štai kaip augo sviesto pakrovimas Kauno gubernijos geležinkelio stotyse (tūkst. pūdų): 1877 m. — 0,1, 1893 m. — 2,7, 1896 m. — 16,7, 1899 m. — 42,6¹⁴. Vidutinis metinis žeminių kultūrų bruto derlius Kauno gub. 1906—1910 m., palyginti su 1862—1867 m., išaugo pusantro karto, o linų — kelis kartus, bulvių — mažiausia puspenkto karto¹⁵.

Vystantis prekiniam kapitalistiniam žemės ūkiui, lietuviškosiose gubernijose XIX a. pabaigoje — XX a. pradžioje kūrėsi dvarininkų ir buožių ekonominės (daugiausia, prekybos ir kredito) organizacijos — Kauno dvarininkų „bendrovė žemės ūkio dalykams pirkti ir parduoti“ (įkurta 1892 m., jai priklausė ir P. Stolipinas), Marijampolės „Žagrė“ (1907 m., dalyvavo Vailokaitis, Staugaitis ir kt.), pieninių kooperatyvas „Birutė“ (1901 m.) ir kt.

Visi čia paminėti momentai bylojo apie palyginti spartų kapitalizmo vystymąsi poreforminiame Lietuvos žemės ūkyje. Tačiau, vertinant jų vaidmenį ir įtaką, būtina turėti galvoje daugelį svarbiausiųjų, tiek visos Rusijos, tiek ir Lietuvos žemės ūkiui būdingų veiksnių, kurie varžė kapitalizmo plėtojimąsi, veikė jo kryptį.

Pirmiausia, dvarininkų žemėvalda ir ūkis, gal kiek ir mažiau, bet tebevyravo ekonomiškai, nors lyginamasis dvarininkų (bajorų) žemės nuosavybės svoris lietuviškosiose gubernijose (‰)¹⁶ buvo žymiai mažesnis negu visoje Rusijoje:

	1877 m.	1905 m.
Rusijoje	79,9	61,9
Kauno ir Vilniaus gub.	44,8	39,9
Suvalkų gub.	23,8 (1887 m.)	22,6 (1904 m.)

Kapitalistiškai persitvarkyti nesugebėjo daugiausia smulkieji ir vidutiniai dvarininkai. Todėl per tą patį laikotarpį, sumažėjus bendram dvarininkų žemėvaldos lyginamajam svoriui, vidutinis dvaro plotas padidėjo nuo 213,9 iki 276,4 deš. Vilnijoje ir nuo 259 iki 277 deš. Kaunijoje. Daugiau kaip pusė bajorų žemės priklausė saujelei didikų, kurių latifundijos viršijo 1000 deš.

¹³ Статистика коневодства и скотоводства в десяти губерниях Царства Польского, Варшава, 1901, стр. 19, 52.

¹⁴ P. Salčius. Žemės ūkio organizacijos Lietuvoje iki 1915 metų, K., 1937, 207 psl.

¹⁵ Материалы для статистики Ковенской губернии, вып. I, Ковна, 1868, стр. 224—230; Статистический ежегодник на 1912 г., ч. I, СПб., 1913, табл. IV, VII.

V. Leninas šitaip vertino paspartintą bulvių gamybos augimą XIX a. pabaigoje: „Bulvių pasėlių padidėjimas reiškia, iš vienos pusės, žemės ūkio technikos pakilimą (šakniavaisių įvedimą į pasėlius) ir ž. ū. produktų techninio apdirbimo augimą (spirito varamą ir bulvių krakmolo gamybą). Iš antros pusės, jis yra, kaimo verslovininkų klasės požiūriu, santykinės pridėamosios vertės gamyba (darbo jėgos išlaikymo atpigimas. liaudies mailinimosi pablogėjimas)“ (V. I. Leninas. Raštai, 3 t., 214 psl.). Straipsnio rėmai neleidžia plačiai pateikti atitinkamų duomenų, bet iš esmės taip augo bulvių gamyba ir lietuviškosiose gubernijose.

¹⁶ V. I. Leninas. Raštai, 15 t., 58 psl.; A. Rimka. Lietuvos ūkis. Statistikos tyrinėjimai, K., 1922, 43 psl. Статистика землевладения 1905 г., табл. I, II.

Kita vertus, didžioji valstiečių dalis kentė „žemės badą“, kurio anaip tol nelikvidavo papildomas žemės skyrimas po 1863 m. sukilimo¹⁷; be to, pati kapitalistinė žemės ūkio evoliucija, neišvengiamo valstiečių išsisluoksnavimo lydimą, suproletarindavo ne tik kaimo varguomenę, bet nuskurdindavo ir didžiąją vidutinių valstiečių dalį. A. Rimkos pateiktais duomenimis, Kauno gub. ir 5 Vilniaus bei 6 Suvalkų gubernijos apskrityse XX a. pradžioje buvo 426 280 bežemių valstiečių (žmonių, ne šeimų), t. y. 17⁰/₀ visų valstiečių: Kaunijoje — 14,2, Vilnijoje — 13,5 ir Suvalkijoje — 22,9⁰/₀¹⁸. Čia susipynė du veiksniai: 1861 m. reformos baudžiavininkiškumas ir palyginti spartus kapitalizmo vystymasis Lietuvos kaime. Be to, mažažemių valstiečių ūkių skaičius (iki 10 deš.) viršijo 150 000. Šių bežemių ir mažažemių valstiečių kova dėl žemės, pirmiausia, buvo nukreipta prieš dvarininkų žemėvaldą.

Daug „laisvų“ darbo rankų sudarė pagrindą dvarininkams bei buožems ūkininkauti kapitalistiškai¹⁹, tačiau daugelis dvarų tebenaudėjo ir atodirbius, ypač pagalbinuose darbuose ir vasaros darbymečiu. „Davė dvarininkas žabų vežimą, leido nušienauti ežią arba pagriovį, nefinkamą raisto sklypelį, miške karvę paganyti, davė senų šiaudų glėbelį — ar maža kokių smulkmenų reikia vargingam valstiečiui — o dvarininkas už tai gauna dieną kitą darbo“²⁰. Būdinga feodalinio ūkio liekana buvo ir servitutai, kurie ypač trukdė laisvai vystytis kapitalistinei gyvulininkystei (ganyklos, miško medžiaga ūkiniams pastatams ir pan.). Gana paplitęs buvo ir dvarų žemių nuomojimas „laisviesiems žmonėms“ ir šiaip valstiečiams vad. atodirbinės arendos forma (pvz., už 3 deš. nelabai derlingos žemės nuomininkas turėjo atidirbti 32 dienas su arkliu ir tiek pat dienų be arklio)²¹.

Sunkiai slėgė valstiečius caro valdžios mokesčiai, pirmiausia, išperkantieji. Jų klasinį, dvarininkišką pobūdį rodo šie duomenys: XIX a. pabaigoje Kauno gubernijoje vienai dešimtainei privatinės žemės kasmet tekdavo vidutiniškai 0,21 rb mokesčių, o skirtinės žemės dešimtainei — 1,70 rb, t. y. 8 kartus daugiau²². Karinis-policinis caro patvaldystės režimas, visiškas politinis masių beteisiškumas, milžiniška biurokratinė valdžios mašina, biurokratiniai administraciniai šalies padalijimai trukdė Rusijai vystytis ir ekonomiškai. Carizmas vykdė žiaurią nacionalinės spaudos politiką, kuri Lietuvoje ekonomiškai pasireiškėdavo žemės pirkimo varžymais, nepalankiais (diferenciniais) geležinkelio tarifais, daugybe įvairių administracinių-politinių, policinių apribojimų, kolonizacine caro valdžios politika, diskriminacine kredito politika. Lietuviškos spaudos, lietuviškų mokyklų draudimas taip pat darė įtakos ir ekonominei krašto raidai, kapitalizmo vystymuisi, nes „kalbos vie-

¹⁷ Pagal pirmąjį reformos variantą (iki 1863 m.) valstiečiai žemės būtų gavę mažiau negu turėjo baudžiavos laikais, iki 1857 m.

¹⁸ A. Rimka. Lietuvos ūkis, 49 psl.

¹⁹ Beje, ne tik žemės ūkis, bet ir kapitalistinė vietos pramonė nepajėgdavo suimt visos darbo jėgos. Todėl iš Lietuvos šimtai tūkstančių suproletarėjusių kaimiečių išvykdavo ieškoti darbo svetur (LTSR MA Darbai, ser. A, 2(5), 1958, 95 psl.).

²⁰ K. Гукковский. Поневежский уезд, стр. 53.

²¹ Lietuvos valstiečiai XIX a., 242—244 psl.

²² Duomenys paimti iš K. Gukovskio sudarytų Kauno gub. apskričių aprašymų.

numas ir nevaržomas vystymasis yra viena iš svarbiausių sąlygų iš tikrųjų laisvai ir plėčiai, atitinkančiai šiuolaikinį kapitalizmą, prekybinei apyvartai, laisvam ir plačiam gyventojų grupavimuisi visomis atskiromis klasėmis, pagaliau — sąlyga glaudžiam rinkos ryšiui su bet kuriuo ir kiekvienu savininku ar savininkėliu, pardavėju ir pirkėju“²³.

Didelę reikšmę kapitalizmo raidos Lietuvos žemės ūkyje keliamiems supracasti turi žemėvaldos santykių pavaizdavimas pagal V. Lenino grupavimo metodą. V. Leninas skyrė keturias pagrindines žemės valdų grupes: „1) Daugybė valstiečių ūkių, prislėgtų baudžiavinių latifundijų ir betarpiškai suinteresuotų jų eksproprijavimu, betarpiškai ir labiausiai laiminčių dėl tokio eksproprijavimo. 2) Nedidelė mažuma vidutinės valstietijos, jau dabar turinčios maždaug vidutinį, leidžiantį pakenčiamai ūkininkauti, žemės kiekį. 3) Nedidelė mažuma pasiturinčiosios valstietijos, pavirstančios valstiečių buržuazija ir eilė laipsniškų perėjimų surištos su kapitalistiškai ūkininkaujančia žemėvalda. 4) Baudžiavinės latifundijos, kurios savo dydžiu smarkiai viršija kapitalistines dabartinės epochos ekonomijas Rusijoje ir daugiausia pajamų turi iš pavergiamojo ir atodirbinio valstietijos išnaudojimo“. Norėdamas pavaizduoti kovą už žemę „kaip kažkokį vientisą dalyką“, kiekvienoje grupėje V. Leninas sujungė skirtinę ir privatinę žemėvaldą²⁴.

I lentelė

Žemės valdymo santykiai Vilniaus ir Kauno gubernijose 1905 m.

Grupės	Vilniaus ir Kauno gub.		Lyginamasis svoris, %				Vidutiniškai vienai valdai tenka žemės, deš.	
			Vilniaus ir Kauno gub.		Rusijoje			
	valdų, tūkst.	žemės, tūkst. deš.	valdų	žemės	valdų	žemės	Vilniaus ir Kauno gub.	Rusijoje
1) iki 15 deš.	132,0	1332,2	57,9	21,7	80,6	32,3	10,1	7,0
2) 15—20 deš.	50,4	864,2	22,2	14,0	7,7	6,7	17,1	15,0
3) 20—500 deš.	44,3	1973,1	19,3	32,1	11,5	30,5	44,5	46,7
4) daugiau kaip 500 deš.	1,1	1980,4	0,6	32,2	0,2	30,5	1800,4	2 333,0
Viso	227,8	6149,9	100,0	100,0	100,0	100,0	27	17,6
Nesuskirstyta pagal valdų dydį		604,5						
Iš viso	227,8	6754,4						

Duomenys iš rinkinio „Статистика землевладения 1905 г.“ Šio rinkinio medžiaga rėmėsi V. Leninas Lentelėje kartu paimtos skirtinės ir privatinės žemės. Nesuskirstyta pagal valdų dydį — valstybės, bažnyčios, miestų žemės. Remiantis Suvalkų gub. duomenimis, negalima suskirstyti dvarų pagal dydį. Todėl šiuos duomenis pateikiame atskirai. (Статистика землевладения... в десяти губерниях Царства Польского к началу 1904 г., Варшава, 1905. табл. I—V).

Dkių grupių lyginamasis svoris Suvalkų gubernijoje 1904 m. (%)

Grupės	Valdų	Žemės
Iki 15 deš.	80	33,2
15—20 deš.	8	11,8
Daugiau kaip 20 deš. (be dvarų)	11	26,1
Dvarai ir majoratai	1	28,9

²³ V. I. Leninas. Raštai, 20 t., 370 psl.

²⁴ Ten pat, 13 t., 203, 204 psl.; žr. 15 t., 64 psl.

Sugrupavę Kauno ir Vilniaus gubernijų duomenis V. Lenino metodu, gauname vientisą žemės valdymo santykių vaizdą Lietuvoje XX a. pradžioje (žr. 1 lent.)²⁵. Žinoma, mechanškai taikyti visos Rusijos grupių intervalus Lietuvai nėra visiškai tikslu. Pirmiausia, čia ir 4 grupėje buvo labai žymus kapitalistinių ūkių skaičius (patys žemvaldžiai arba kapitalistiniai nuomininkai ūkininkavo palivarkais, remdamiesi samdomąja darbo jėga). Kita vertus, ne visiškai tikslūs būtų intervalai ir žemesnėse grupėse. Nėra atitinkamų Suvalkų gubernijos duomenų, kurie, be abejo, kiek pakeistų grupių lyginamąjį svorį. Tačiau iš esmės ši lentelė neblogai pavaizduoja tiek specifinius, tiek ir bendruosius agrarinių santykių bruožus, palyginti su visos Rusijos duomenimis.

Kaip matyti, valstiečiai Lietuvoje turėjo kiek daugiau žemės negu vidutiniškai Europos Rusijoje, ypač centrinėse gubernijose. Didesnis buvo lyginamasis vidutinės valstietijos svoris. Reikšmingesnę vietą užėmė valstiečių buržuazija ir kapitalistinė žemėvalda, ypač atsižvelgus į „kapitalistiškesnę“ aukščiausiosios grupės pobūdį.

Taigi, galima būtų sakyti, jog Lietuvoje, ypač Suvalkijoje, dėl kai kurių specifinių sąlygų vad. amerikinio kelio elementų įtaka buvo didesnė.

Tačiau kokybinių, esminių skirtumų nebuvo: lietuviškųjų gubernijų žemės ūkis vystėsi ta pačia vaga, kaip ir visoje Rusijoje. XIX a. pabaigoje — XX a. pradžioje čia vyravo vad. prūsiškasis kelias. Dvarininkų žemėvalda nebuvo sutriuškinta, ir kaip tik dvarininkų ūkio kapitalistinis persitvarkymas (o ne fermerinio tipo ūkiai) sudarė kapitalistinės žemdirbystės pagrindą. Šis persitvarkymas vyko palyginti sparčiau; jis labiau pynėsi su valstiečių buržuazijos augimo procesais, bet kapitalistinę evoliuciją nulėmė prūsiškojo kelio bruožai, visai Rusijai bendros ekonominio vystymosi sąlygos.

Kapitalizmo plėtotės žemės ūkyje bruožai sąlygojo ir klasinių santykių, klasių kovos kaimo pobūdį. Pagrindiniai, aktualiausi Lietuvos, kaip ir visos Rusijos, kaimo prieštaravimai XX a. pradžioje buvo tarp valstiečių ir dvarininkų. Sprendžiant agrarinius santykius, pirmiausia reikėjo išspręsti buržuazinės-demokratinės revoliucijos uždavinius, o tai padaryti galėjo tik proletariato vadovaujama revoliucinė liaudies kova. Agrarinę kovą Lietuvoje, kaip ir kituose nacionaliniuose „pakraščiuose“, stiprino sunki nacionalinė carizmo priespaula, Lietuvos dvarininkų kitatautiškumas.

---

²⁵ Lentelės duomenys sudaryti, remiantis labai nepatikima carine žemėvaldos statistika. Antai skirtingai valstiečių žemės sklypai dažnai buvo skaičiuojami ne pagal faktinę padėtį, bet pagal aktus, surašytus baudžiamos naikinimo metu. Taigi, duomenys turi daugiau lyginamosios vertės. Bet svarbiausia tai, kad vien žemės valdymo santykiai dar nepavaizduoja agrarinių santykių visumos, visų klasinių prieštaravimų kaimo. Jie atspindi tik žemės savininkų padėtį, tačiau neapima žemės ūkio darbininkų, bežemių valstiečių. O Lietuvoje žemės ūkio proletariatas, kaip matėme, buvo labai skaitlingas.

Kai ką gali stebinti, kad viršutinę žemiausiosios grupės ribą sudaro 15 deš., bet reikia turėti galvoje, kad XX a. pradžioje valstiečių ūkis buvo labai neintensyvus (plg. LTSR MA Darbai, ser. A, 2(5), 1958, 20 psl.).

Bendrus visos Rusijos valstiečių interesus gerai pavaizduoja V. Lenino nuodugniai išnagrinėta Dūmos medžiaga, pirmiausia, valstiečių — Dūmos atstovų pažiūra žemės nacionalizavimo klausimu.

Menševikai galvojo, jog smulkūs savininkai-valstiečiai, ypač ten, kur žemę valdo ne bendruomenė, o paskiri valstiečių kiemai, nesutiks su žemės nacionalizavimu. Tuo tarpu tiek I, tiek ir II Dūmoje (1906—1907 m.) „104-ųjų projektą“, kuriame buvo reikalaujama nacionalizacijos, be kitų, pasirašė ir Vilniaus, Kauno bei Suvalkų gub. (kur buvo kieminė žemėvalda) atstovai ²⁶.

„Praktikoje, — apibendrino V. Leninas, — žemės nacionalizavimo reikalavimą sukelia visiškai ne ypatinga žemėvaldos forma, ne valstiečių „bendruomeniniai įpročiai ir instinktai“, o baudžiavinių latifundijų prislėgtos visos smulkiosios valstiečių žemėvaldos (ir bendruomeninės, ir kieminės) bendros sąlygos... Matyti, smulkiojo valstiečio spauda iš baudžiavinės dvarininkinės žemėvaldos pusės, stipriausiai ir betarpiškiausiai pasireiškusį grynai rusiškame žemdirbiniame centre, yra jaučiama visoje Rusijoje, visur sukeldama smulkiųjų žemdirbių tarpe kovos už žemės nacionalizavimą reikimą“ ²⁷.

Kartu V. Leninas, kalbėdamas apie „nacionalų“, t. y. nerusų tautybių atstovų pasisakymus Dūmoje, pažymi, kad „ir I Dūmoje Lenkijos ir vakariniai valstiečiai, reikalaudami žemės, pasisakydavo už nuosavybę“ ²⁸. Taigi, bendros antidvarininkiškos kovos interesai vertė visus valstiečių atstovus pasirašyti bendrą „104-ųjų projektą“, tame tarpe ir žemės nacionalizavimo reikalavimą, nors atskirų gubernijų valstiečių atstovai, atspindėdami kai kurias istorines žemės ūkio vystymosi ypatybes, griežtai stjo prieš dvarininkų žemėvaldą, bet pasisakė už žemės nuosavybės teisę.

Kita vertus, sparčiau vystantis kapitalizmui Lietuvos kaime, vis labiau išskildavo svarbiausias kapitalistinės klasių kovos prieštaravimas — tarp žemės ūkio kapitalistų (čia jau bendrai — kapitalistinių dvarininkų ir valstiečių buržuazijos) ir žemės ūkio darbininkų kartu su kaimo pusiauproletariatu (žinoma, kaimo varguomenė išvien su visais valstiečiais aktyviai kovojo prieš dvarininkus). Buržuaziniai Lietuvos ekonomistai buvo linkę nematyti šio prieštaravimo, idiliškai, patriarchališkai vaizduodami „ūkininkų“ (buožių) ir jų samdinių santykius ²⁹. O iš tikrųjų jau į XIX a. pabaigą, nekalbant apie vėlesnį laikotarpį, ypač po 1905—1907 m. revoliucijos, — klasinis prieštaravimas tarp valstiečių buržuazijos ir kaimo proletariato buvo ryškus, ir

²⁶ V. I. Leninas. Raštai, 13 t., 242—243 psl. Tame pačiame veikale V. Leninas, nagrinėdamas lietuviškųjų gubernijų ir kitų vad. nacionalinių „pakraščių“ atstovų kalbas Dūmoje, parodė, kad ir čia klasinės jėgos ir partijos, kovojusios agrariniu klausimu, buvo iš esmės tos pačios, kaip ir visoje Rusijoje. Buržuazinių ir smulkiaburžuazinių „nacionalų“ kalbose buvo ir nacionalistinių gaidų. Jose žymia dalimi pasireiškė siauros pažiūros ir prietarai, kuriuos sukelia smulkiųjų tautybių atskirumas (ten pat, 369—370, 374—377, 383 psl.).

²⁷ Ten pat, 243 psl.

²⁸ Ten pat, 369 psl.

²⁹ Antai A. Rimka, pagrįsdamas iš esmės „vieningosios srovės“ teoriją, rašė, jog „XIX a. pabaigoje „valstiečiai — ūkininkai ir jų samdomi darbininkai — sudarė visai viena-lytę sociaekonominę grupę“ (A. Rimka. Lietuvių tautos atgimimo socialiniai pagrindai ir „Auszros“—„Varpo“ gadynės (1883—93) sociaekonominiai raštai, K., 1931, 18 psl.).

jis nuolat didėjo³⁰. K. Gukovskis rašė, jog devintame dešimtmetyje beveik kiekviename valsčiaus teismo posėdyje buvo sprendžiamos bylos buožių ir jų samdinių santykių klausimais. Šis caro valdininkas pabrėžė, jog „kaimo areopagas Drakono griežtumu baudžia darbininką, pastarajam nusišalinus nuo darbo“³¹. Žemės ūkio darbininkai, nors ir neorganizuotai, streikavo ne tik dvaruose, bet ir buožių ūkiuose.

1903—1904 m. „Ūkininke“ ir „Naujienose“ įvykusioje diskusijoje J. Vileišis atvirai pripažino, jog „tarp ūkininko ir samdininko atsiranda reikalų priešgynybė, tas šaltinis visų tarp jų nesutarimų“³². Liberalinės buržuazijos poziciją dvarininkų atžvilgiu jau 1905 m. išdėstė K. Grinius. Jis, pateikdamas giminingą kadetams agrarinę LDP programą, pabrėžė, jog „reikia manyti, kad valstiečiai turi dabar tuojau išvyti dvarponius, paimti dvarus į savo rankas... Naujas teisingesnis žemės valdymas gali pamažu, ramiu keliu įvykti“³³. O 1906 m. „Lietuvos ūkininke“ pasirodė straipsnis, kuris nepaliko jokių abejonių: „Lietuvoje daug yra ir tokių valstiečių, kurie patys darbininkus samdosi: tie ne tik nepadėtų bežemiams ir mažžemiams dvarų žemes imti, bet dar tam priešintųsi, bijodami be darbininkų palikti“³⁴.

Prūsiskasis kapitalistinės žemės ūkio evoliucijos kelias žymia dalimi nulėmė lietuvių buržuazijos pozicijos prieštaravimą XIX a. antroje pusėje. Progresyvūs elementai gimstančios lietuvių buržuazijos visuomeninėse-ekonominėse pažiūrose XIX a. pabaigoje reiškėsi tiek, kiek ji, kaip kaimo buržuazija, kartu su visais valstiečiais kovojo prieš dvarininkus, siedama tai su politine kova prieš carizmą, prieš nacionalinę priespaudą (bet jau tuo metu ji daugiausia ne kovojo, o siekė susitarimo, kompromiso, nuolaidų iš caro valdžios). Todėl progresyvių elementų daugiausia randame tuose socialekonominiuose raštuose, kuriuose vyrauja ne grynai buržuazinės, bet smulkiaburžuazinės, narodnikiškos pažiūros. Tačiau jau J. Šliupo, o ypač P. Leono pažiūrose matyti ir vulgariųjų buržuazinės politinės ekonomijos elementų.

Nykstant antidvarinikiškoms buržuazijos tendencijoms, į pirmąją vietą iškildavo kovos prieš augantį darbininkų judėjimą interesai; buržuazija vis didesnę dėmesį skyrė įsitvirtinimui prekyboje, kredito sferoje, pramonėje. Atitinkamai įsigalėjo vulgarinės, apologetinės socialekonominės pažiūros. Buržuazinių liberalų tarpe, buržuazijai siekiant užvaldyti rinką ir tam pajungti masių išsivadavimo judėjimą, jau pačioje XIX a. pabaigoje įsiviešpatauja naujosios istorinės mokyklos bei su ja glaudžiai susijusio struvizmo idėjos. „Aštrėjant klasių kovai, ypač 1905—1907 m. laikotarpiu, lietuviškoji buržuazija pradėjo atvirai remti carizmą ir aktyviai kovoti prieš revoliucinį judėjimą Lietuvoje“³⁵. Kita buržuazijos dalis iš pat pradžių atvirkščiai kovavo carizmui. Jos politinę ir ideologinę liniją išreiškė klerikalai, atstovavę

³⁰ Šį klausimą marksistiškai išnagrinėjo V. Kapsukas ir Z. Angarietis.

³¹ Pvz., Varniuose motina, kuri atsiėmė savo sūnų iš žiauriai jį išnaudojusio buožės, teismas nubaudė trimis dienomis arešto ir privertė sumokėti -10 rb „nuostolių“ samdytojui. Tokių bylų buvo daug. (K. Гукowskiй. Тельшяйский уезд, Ковна, 1890, стр. 30).

³² „Ūkininkas“, 1904, Nr. 9, 234 psl.

³³ „Varpas“, 1905, Nr. 11—12, 119 psl.

³⁴ „Lietuvos ūkininkas“, 1906, Nr. 31, 419 psl.

³⁵ A. Sniečkus. Vincas Mickevičius-Kapsukas, V., 1957, 7 psl.

bloką su dvarininkais. Dėl to, kad kapitalizmas kaime vystėsi prūsiškuoju keliu, pagrindinė buožijos dalis ekonomiškai buvo priešpastatyta dvarininkams. Tuo tarpu tam tikras jos sluoksnius (daugiausia stambieji buožės) iš pat pradžių neišvengiamai buvo susijęs su stambiaisiais žemvaldžiais, ypač kovos prieš darbininkų judėjimą reikalu.

Kita vertus, prūsiškasis kapitalistinės žemės ūkio evoliucijos kelias, be to, dar nacionalinio engimo sąlygos, XIX a. pabaigoje tam tikru laipsniu trukdė smulkiaburžuaziniams elementams atsiriboti, atsiskirti nuo buržuazinių grupių, ypač kai pastarosiose dar tebesireiškė antidvarininkiški kaimo buržuazijos interesai.

Tolimesnis kapitalizmo vystymosi Rusijos žemės ūkyje etapas po 1861 m. reformos buvo agrarinė Stolipino politika, antroji baudžiavininkų vykdyta buržuazinė reforma, antrasis žingsnis tuo pačiu, prūsiškuoju keliu. Ja buvo norima sustiprinti kaimo buržuaziją. Ir iš tikrųjų tai paspartino valstiečių skaidymąsi, sustiprino kovą tarp kaimo varguomenės ir buožijos. Tačiau pagrindinis prieštaravimas ir toliau liko valstiečių kova prieš dvarininkus.

Kadangi Lietuvoje iš seno nebuvo bendruomeninio žemės valdymo, po reformos palyginti sparčiai vystėsi kapitalizmas žemės ūkyje. Agrarinė Stolipino politika kiekybiškai agrarinius santykius labiau pakeitė valstiečių buržuazijos naudai, sustiprino kapitalistinius prieštaravimus³⁶. Skirstymas į vienkiemius, darbo valstiečių apiplėšimas čia buvo didesnio užmojo negu daugumoje rusiškųjų gubernijų. Patenkinusi buožijos dalį, kiek paspartinusi kapitalizmo vystymąsi, jam ir toliau vykstant prūsiškuoju keliu, agrarinė Stolipino politika anaipol nepatenkino lemiamos valstiečių daugumos. Priešingai, darbo valstiečiai dar sparčiau proletarėjo, stiprino kovą dėl žemės.

Taigi, buržuazinės-demokratinės revoliucijos uždaviniai ir kaime liko neišspręsti³⁷. Rusijoje juos išsprendė tik Spalio socialistinė revoliucija.

Lietuvoje dvarininkų žemėvaldą buvo likvidavusi 1918—1919 m. įkurta Tarybų valdžia. Lietuvių buržuazijai užsienio imperialistų intervencijos dėka pavyko pasmaugti jaunąją Tarybų respubliką. Dvarininkų nuosavybė buvo restauruota. Tačiau visiškai nesiskaityti su agrariniais lemiamos valstiečių daugumos reikalavimais buržuazija negalėjo.

³⁶ Lietuvių buržuazijos atstovai sveikino Stolipino politiką. Net 1939 m. K. Grinius, apibūdindamas agrarinę Stolipino politiką, kuri reiškė žiaurų darbo valstiečių apiplėšimą, rašė, girdi, „žemės klausime matėsi aiškus demokratijos laimėjimas“ (Varpininkų kelias, K., 1939, 33 psl.).

³⁷ Po Stolipino reformos Lietuvoje valstiečių buržuazijos žemėvalda kiek padidėjo, be kitų šaltinių, ir dvarininkų sąskaita. 1906—1909 m. Kauno gub. valstiečių žemės padaugėjo 52,0 tūkst., Vilniaus—59,6 tūkst. deš. Dvarininkų žemėvalda sumažėjo atitinkamai 75,2 ir 75,5 tūkst. deš. (*A. Rimka*. Lietuvos ūkis, 45 psl.). Tačiau, žemės reformos komisijos duomenimis, ir 1919 m. vien buržuazinės Lietuvos teritorijoje (be Vilniaus ir Klaipėdos kraštų) dvarininkams priklausė daugiau kaip 1 000 000 deš. žemės. Kita vertus, dargi aiškiai sumažintais duomenimis, 20—55 m. amžiaus bežemių vyrų buvo 57,5 tūkst. ir mažesnių ūkių (iki 6 deš.)—41,4 tūkst. (*A. Rimka*. Stambūs ir smulkūs žemės ūkis, K., 1920, priedas).

1922 m. paskelbta žemės reforma buvo buržuazinė. Ji sustiprino buožią, bet nelikvidavo dvarininkų žemėvaldos (nors ir sumažino ją), nepatenkino valstiečių daugumos³⁸. Kadangi buržuazinė žemės reforma sustiprino stambiają kapitalistinę gamybą dvarininkų žemėvaldos sąskaita, ji, suprantama, tam tikru mastu prisidėjo prie kapitalistinio žemės ūkio vystymo. Tačiau tai buvo kompromisinė, priverstinė, neryžtingą priemonė. Ji apribojo, kiek pakeitė, bet galutinai nenušlavė pusiau baudžiavinių santykių, kurie kaustė gamybinių jėgų vystymąsi net kapitalizmo rėmuose.

Apie tai, kaip pasikeitė agrariniai santykiai Lietuvoje, iš dalies galime spręsti, sugretinę 1904—1905 m. lietuviškųjų gubernijų ir 1930 m. Lietuvos žemės ūkio surašymo duomenis³⁹:

2 lentelė

Ūkių grupės	1904—1905 m.		Ūkių grupės	1930 m.	
	ūkių, %	žemės, %		ūkių, %	žemės, %
Iki 10 deš.	34,2	8,3	Iki 10 ha	49,6	17,2
10—20 deš.	47,1	29,2	10—20 ha	30,0	29,9
20—30 deš.	11,7	11,8	20—30 ha	11,1	19,1
30—100 deš.	5,2	10,2	30—100 ha	8,8	27,5
Daugiau kaip 100 deš.	1,8	40,5	Daugiau kaip 100 ha	0,5	6,3
	100,0	100,0		100,0	100,0

Lentelė rodo kapitalizmui būdingą vidutinės valstietijos išsisluoksniavimą, varguomenės didėjimą. Ji rodo, kad iš reformos ir su ja susijusių procesų daugiausia laimėjo buožija. Jos lyginamasis svoris žemėvaldoje (20—100 ha ūkiai) išaugo beveik 1,8 karto daugiau negu jos lyginamasis svoris ūkių skaičiaus atžvilgiu.

Ši reforma gali būti vertinama kaip daugiau ar mažiau stambus žingsnis iš prūsiškojo kelio, įvykdytas dėl valstiečių masių spaudimo, bet ne kaip ryžtingas posūkis. O vėlesnės buržuazinės valdžios priemonės, dar labiau apribojusios reformą ir stiprinusios dvarininkus, ypač fašistinės diktatūros metais, sumažino ir reformos įtaką tolesnei kapitalizmo raidai buržuazinės Lietuvos žemės ūkyje. Įsidėmėtina, jog Klaipėdos krašte, kuris 1923—1939 m. buvo valdomas buržuazinės Lietuvos vyriausybės, dvarininkų žemės liko nepaliestos⁴⁰. Dvarininkų žemėvalda viešpatavo ir Vilniaus krašte.

Tik Tarybų valdžia 1940 m. iš karto likvidavo dvarininkų klasę Lietuvoje, žymiai apribojo buožiją darbo valstiečių naudai, nacionalizavo žė-

³⁸ Apie šios reformos pobūdį autoriui jau teko pasisakyti straipsnyje „Antiliaudinė buržuazinių partijų politika žemės klausimu Lietuvoje“ („Komunistas“, 1958, Nr. 1).

³⁹ A. Rimka. Lietuvos ūkis, 47 psl.; Visuotinis Lietuvos žemės ūkio surašymas 1930 m., I t., 22 psl.; IV t., 17 psl. Lentelė tinka vien apytikriai agrarinių santykių tendencijoms pavaizduoti. 1904—1905 m. ir 1930 m. teritorija nesulyginama. Duomenys skiriasi nuo A. Vengrio pateiktų duomenų (LTSR MA Darbai, ser. A, 2(5), 1958, 4 psl.), nes šioje lentelėje nėra Dysnos, Vileikos ir Augustavo apskričių.

⁴⁰ J. Žiugžda. Lietuvos kaimo darbo žmonių kova dėl žemės buržuazijos viešpatavimo metais, V., 1952, 64 psl.

mę⁴¹. Kai Komunistų partijos vadovaujami darbo valstiečiai ėmė ūkininkauti socialistiškai, agrarinis klausimas Lietuvoje buvo revoliuciniu būdu išspręstas visiems laikams.

О ПУТЯХ РАЗВИТИЯ КАПИТАЛИЗМА В СЕЛЬСКОМ ХОЗЯЙСТВЕ ЛИТВЫ

Е. МАЙМИНАС

Резюме

В. И. Ленин, анализируя пути развития капитализма в сельском хозяйстве России, указывал, что в целом преобладал прусский тип капиталистической эволюции в земледелии. Вместе с тем он писал, что «чем свободнее крестьянство, чем меньше давят на него остатки крепостного права. . . , наконец, чем лучше в общем и целом обеспечено крестьянство землей, тем сильнее разложение крестьянства, тем быстрее идет образование класса сельских предпринимателей-фермеров» (Соч., т. 15, стр. 118).

В некоторой степени эти условия существовали и в Литве. Здесь царское правительство под давлением крестьянского восстания 1863 г. было вынуждено несколько увеличить наделы, снизить выкупные платежи, отменить временно-обязанные отношения. В Литве не было также общинного землевладения.

Большая часть помещичьих хозяйств сравнительно быстро перестроилась на капиталистический лад. Кулацкие хозяйства все шире использовали наемную рабочую силу, прикупали и приарендовывали к наделам землю. Товарно-денежные отношения все глубже проникали в литовскую деревню, создавались товарные отрасли: животноводство, льноводство и др.

Однако, необходимо иметь в виду важнейшие, характерные для всей России факторы, тормозившие развитие капитализма в сельском хозяйстве и определившие тип этого развития. Преобладающую, хотя и меньшую, экономическую роль играло помещичье хозяйство (данные на стр. 114). Крестьянские массы испытывали подлинный земельный голод, существовали отработки, отработочная аренда. В Литве это усугублялось национальным гнетом царизма, инонациональным составом помещиков.

Применение ленинской группировки хозяйств к данным по литовским губерниям (табл. 1) показывает, что в Литве, особенно в Сувалкии, несколько большим было влияние некоторых элементов и черт американского (крестьянского) пути; однако, в целом и здесь преобладал, господствовал прусский (помещичий) путь капиталистической эволюции

⁴¹ Apie tarybinę žemės reformą Lietuvoje 1940 m. žr. LTSR MA Ekonomikos instituto darbai, II t., V., 1955, 9—18 psl.

в сельском хозяйстве. Определяющую роль играли общие для всей России условия развития сельского хозяйства (это видно и из отношения крестьянских депутатов от Литвы в думе к национализации земли).

Поэтому и в литовской деревне конца XIX — начала XX вв. главным стержнем классовых отношений, классовой борьбы была борьба крестьянства за землю, против помещиков. Вместе с тем, сравнительно быстрое развитие капитализма все более выявляло и классовые противоречия между сельскохозяйственным пролетариатом и полупролетариатом и капиталистическими эксплуататорами (как кулаками, так и буржуазными помещиками). Эта линия противоречий отразилась в литовской буржуазной печати того времени, в частности, в буржуазно-либеральных экономических воззрениях; прогрессивные моменты исчезали по мере того, как исчезала антипомещичья направленность, как сельская буржуазия отделялась от крестьянства. Часть этой буржуазии прусский путь с самого начала связал с помещиками и царизмом — интересы этого блока выражали клерикалы. С обострением классовой борьбы, особенно в период революции 1905—1907 гг., литовская буржуазия целиком встала на открыто контрреволюционные позиции.

Следующим этапом развития капитализма в деревне была столыпинская аграрная политика, которая в литовских губерниях привела к сравнительно более глубоким количественным сдвигам в пользу кулацко-капиталистического хозяйства. Но ее суть и здесь оставалась той же, что и во всей России. Крестьянские массы с еще большим упорством продолжали борьбу за землю.

Пролетарская революция 1918—1919 гг. в Литве ликвидировала помещичье землевладение. Литовская буржуазия, пришедшая к власти благодаря иностранной империалистической интервенции, реставрировала его. Однако, под давлением крестьянских масс, страшась нового революционного взрыва, она была вынуждена с 1922 г. провести земельную реформу. Эта буржуазная реформа укрепила кулачество, не ликвидировала помещичье землевладение, не удовлетворила крестьянские массы. Она была вынужденным, половинчатым шагом, а не решительным поворотом, как изображали ее буржуазные деятели (см. табл. 2, в которой сравнивается структура землевладения в Литве в 1904—1905 гг. и в 1930 г.).

Лишь советская власть в Литве в 1940 г. покончила с помещиками, ограничила кулачество в пользу трудящихся крестьян. С социалистическим преобразованием сельского хозяйства в республике аграрный вопрос был решен революционным путем окончательно и бесповоротно.

Redakcinei kolegijai įteikta
1959 m. kovo 10 d.